

БЪЛГАРО-ПЕЧЕНЕЖКИ ОТНОШЕНИЯ ПО ВРЕМЕТО НА КНЯЗ/ЦАР СИМЕОН (893 – 927)

Доника Пенкова

В края на IX век на европейската политическа сцена се появяват нови персонажи. Поредната вълна от миграциите на азиатски номади на запад донася народите на маджарите и на печенегите. Този времеви отрязък съвпада и със смяната на българския владетел – от 893 г. нататък на трона в Преслав стои княз Симеон, на когото съдбата е отредила да се срещне с тези нови „европейци“. Географското разположение на българската държава я поставя в историческата роля на бариера, която първа да среща идващите от изток преселници. Макар че този факт изглежда, и в повечето случаи е, като проклетие, княз Симеон успява да се възползва от обстановката в случая с печенегите. Поредните пришълци, заплашващи с грабежи са превърнати в оръжие срещу маджарите, а по-късно и срещу византийците. Нещо повече – установените с тях отношения се запазват през цялото управление на Симеон. Печенегите остават трайни български съюзници и са използвани и от неговите наследници до самия край на Първото Българско царство.

Най-ранната история на печенегите е засвидетелствана в китайски и тибетски източници. По-късно за тях се говори в арабски, гръцки, латински и унгарски източници. Основният извор за българо-печенежките отношения през разглеждания период е „За управлението на империята“ на император Константин Багренородни (905 – 959), който е и свидетел на част от събитията.

Печенегите принадлежат в групата на номадските тюркски народи¹. Техният неуседнал начин на живот ще е от значение за участието им в българската външна политика в края на IX и първата четвърт на X век². Първоначално населяват Централна Азия и са познати по китайски извори още от VII век³. В средата на VIII век се осъществява ново раздвижване на племена в централните части на Азия и в началото на следващия век печенегите са принудени да започнат преселение на запад. Първоначално се заселват между средното течение на река Волга и южното Приуралие⁴. Стават съседи на Хазарския хаганат. През втората половина на IX век част от тях се преселват в посока Северното Причерноморие, като причините за това са свързани както с натиска на хазари и узи, така и с търсенето на по-добри условия на живот, поради изчерпване на пасищата, от които зависят⁵. Вследствие на това поредно преместване печенегите за пръв път се сблъскват с маджарите. Именно печенегите изтласкват маджарите на запад от река Днепър и последните заемат областта Етелкюз, някъде между Днепър и Дунав⁶. Със заселването на печенегите в Северното Причерноморие е свързана и съдбата на българското население в района, наследниците на Стара Велика България. В края на IX и началото на X век техните следи в този регион (Северно Причерноморие, Крим) се губят, най-вероятно, прогонени от печенегите те се преселват в Дунавска България⁷.

Константин Багренородни накратко описва този епизод с прогонването на маджарите. Като не дава точни географски описания, той посочва, че маджарите са победени и са изтласкани от Леведия и се заселват в областта Етелкюз, начело със своя предводител Леведий⁸. Посочва също и, че сега, т.е. към момента на писане, в Етелкюз живеят печенегите⁹. Прави впечатление съпадението на първоначалната област на

¹ **Тъпкова-Займова, В., Д. Димитров, Пл. Павлов.** Византия и византийският свят. София, 2011, с. 439.

² Като номади, техният живот зависи от пасищата, чрез които се изхранва както добитъкът им, така и конете, които им служат в походите. Затова и печенегите, а и всички останали номади или полуномади, воюват най-вече през пролетните месеци, когато могат да осигурят храна на животните си.

³ **Драгов, Ив.** Печенегите. // Годишник на департамент История. Нов Български университет. Т. 2. (2007) 2010, с. 391.

⁴ **Димитров, Хр.** България и номадите до началото на IX век. Пловдив, 2011, с. 195.

⁵ Пак там, с. 195.

⁶ **Драгов, Ив.** Печенегите..., с. 393.

⁷ **Атанасов, Г.** Човешкият потенциал на цар Симеон Велики за водене на войни. Славяни, имигранти, съюзници. // Симеонова България в историята на Европейския югоизток: 1100 години от битката при Ахелой. Т. II. Съст. Н. Кънев, Пл. Павлов, А. Николов. Велико Търново. 2018, с. 130.

⁸ **Константин Багрянородный.** Об управлении империей. Москва, 1991, в серии Древнейшие источники по истории народов СССР, с. 36, 37.

⁹ „За управлението на империята“ е написано в периода 948 – 952 г., тогава вече печенегите като съюзници на Симеон са прогонили унгарците и от тази област и последните населяват Панония. Вж. Константин Багрянородный. Об управлении империей..., с. 37.

маджарите с името на техния предводител. Това не е особено учудващо като се има предвид, че за Багренородни тези събития са отдалечени както на разстояние, така и по време – случват се поне петнадесетина години преди да се роди. Освен това, в този период нито маджарите, нито печенезите имат реални отношения с Византия. Нормално е сведенията за тогавашните предводители и техните действия да са поне отчасти легендарни. Този първи сблъсък между печенегите и унгарци се датира около 889 г.¹⁰ Все още печенегите не са достигнали до Дунав. Маджарите обаче стават твърде близки съседи на България, новите територии които заемат са гранични или дори са част от отвъддунавските владения на Симеон.

Маджарите стават и причината за осъществяването на съюз между княз Симеон и печенежките предводители. Добре известни са събитията покрай първия конфликт между Симеонова България и Византия (894 – 896 г.) и въвличането на унгарците като съюзници на ромейския император. След първоначалните военни успехи на българската войска през 894 г., унгарците са прехвърлени през Дунав с византийска помощ и на няколко пъти опустошават днешна Добруджа, достигат до столицата Преслав и дори принуждават Симеон да се затвори в крепостта Дръстър¹¹. Принуден да воюва на два фронта – на север и на юг, българският княз намира изход от ситуацията в привличането на печенегите за съюзници.

Ето как ни представя събитията Константин Багренородни: *„След като Симеон отново сключил мир с императора на ромеите и се почувствал в безопасност, отправил пратеници при печенегите и се споразумял с тях да поведе война срещу турките и да ги унищожи. И когато турките отишли на поход, печенегите заедно със Симеон нападнали турките, изтребили напълно техните семейства и безмилостно прогонили оттам тези турки, които охранявали страната. Турките като се върнали и намерили страната си така разорена и опустошена, настанили се в земята, която и днес населяват...“¹².*

Този накратко представен поход поставя началото на съюза между българи и печенегите. На няколко неща трябва да се обърне внимание. Първо, унгарците са нападнати в техните поселища, докато по-голямата част от тях, по-точно мъжкото

¹⁰ **Димитров, Хр.** България и номадите до началото на IX век. Пловдив, 2011, с. 195

¹¹ **Божилов, Ив. В. Гюзелев.** История на България в три тома. Т. I. История на Средновековна България VII – XIV век. София, 1999, с. 248.

¹² **Константин Багренородни.** За управлението на държавата. // ГИБИ. Т. V. Съст. М. Войнов, Ив. Дуйчев, Л. Йончев, П. Тивчев, В. Тъпкова-Заимова, Г. Цанкова-Петкова. София, 1964, с. 214.

население, отсъстват, защото са на поход. Константин Багренородни не ни казва в каква посока е този поход. Може да се предположи, че маджарите са нападнати след като са прогонени от България. През 894/895 г. те на няколко пъти воюват срещу българите южно от Дунав, но явно когато е осъществен съюзът с печенегите, унгарците не се намират в българските земи. Симеоновият поход не цели тяхното отблъскване от южнодунавските земи, а тяхното ликвидиране, както е написал и византийският автор. Най-вероятно маджарите са победени от Симеон на юг от Дунава, след което се изтеглят, и походът от 896 г. е целял окончателното премахване на възможността Византия отново да се възползва от маджарска помощ¹³. За това, че маджарите са прогонени от българските земи свидетелства и разказа „Чудото на св. Георги с българина“, където главният герой и разказвач е участник и в двата сблъсъка с унгарците. За първото им нападение в българските земи той споделя, че от 50 души дружина по домовете си се връщат само трима. А при второто нападение на маджарите в България, благодарение на св. Георги, маджарите са победени и всички от дружината на героя се връщат по домовете си: *„И с божията милост, колкото души от нас заминахме, ни един не загина в тая война, а всички се върнахме здрави и читави“*¹⁴. Константин Багренородни ясно споменава и че Симеон се е чувствал в безопасност, защото е сключил мир с императора, т. е. печенегите са привлечени след приключването на българо-ромейската война с участието на маджарите. Походът в Етелкюз не е част от тази война, а нейно последствие. Освен това, самият поход се осъществява през пролетните месеци – времето, когато номадските народи имат възможност да изхранват конете си на всякакъв терен¹⁵. Затова и маджарите не са в селищата си, когато са нападнати – точно тогава те са на поход.

Но една част от известието на Константин Багренородни остава неизяснена. Той ясно споменава, че българи и печенези нападат поселенията на маджарите, докато последните не са там, а са на поход. Какъв е този поход? Нормално е номадските народи да разчитат за прехраната си не само на традиционното скотовъдство, но и на грабежи. Най-вероятно маджарите редовно извършват подобни грабителски набези в съседни земи, с които си набавят храни и ценни предмети, както правят това и много години

¹³ **Ангелов, Д.** Ст. Кашев, Чолпанов, Б. Българска военна история. От античността до втората четвърт на X век. София, 1983, с. 261.

¹⁴ Чудото на св. Георги с българина. // Христоматия по история на България. Т. I. Ранно средновековие VII-XII век. Съст. П. Петров, В. Гюзелев. София, 1978, с. 337.

¹⁵ **Павлов, Пл.** За ролята на номадите маджари и печенези в Българо-византийските отношения при цар Симеон (893-927). // Симеонова България в историята на европейския югоизток. 1100 години от битката при Ахелой. Т. II. Велико Търново, 2018, с. 105.

след преселването си в Централна Европа. Но кого биха могли да ограбват те в този момент? Колкото и трудна да е за локализиране тяхната област Етелкъоз, тя се намира някъде между Днестър и Дунав. На изток от тях са печенегите, които също водят номадски начин на живот и едва ли представляват обект на грабителски поход. Хазарите са намират също на изток, но маджарите се стремят по-скоро да се отдалечат от тях, а не да ги ограбват. Византия е далеч, западните държави също, макар че Великоморавия ще стане редовна жертва на техните грабежи през 90-те години на века и именно маджарите ще са причина за нейното ликвидиране¹⁶. Най-близкият обект за ограбване са българските земи. Възможно ли е маджарите да са на поход в България, когато печенегите опустошават земите им? Константин Багренородни казва, че Симеон е сключил мир с императора на ромеите, но означава ли това, че същия император е прекратил маджарските набези в България? Така поднесеният ни текст поражда повече въпроси, от колкото дава отговори. Дори и наистина ромеите да са престанали да инициират маджарските акции, могат ли маджарите да бъдат спрени, след като вече са наясно каква плячка предлагат Симеоновите земи? Според проф. Пламен Павлов маджарите използват пролетните месеци за поход в Панония и при този поход са засегнати и част от северозападните български земи¹⁷.

Колкото и неясен да е контекста на нападението над маджарите – дали то цели само да спре нападенията им или цели наистина да ги премахне, факт е, че Симеон и печенегите успяват и с двете предполагаеми цели. Унгарските нападения са прекратени, унгарците напускат Етелкъоз и се заселват далеч на запад, в Панония.

От по-рано разгледаните данни в произведението на Константин Багренородни, става ясно, че към момента на писане в Етелкъоз живеят печенегите. Това показва, че печенегите усвояват териториите на прогонените унгарци. Обширните степни райони отвъд Дунав до този момент, а вероятно и след това са контролирани от България. Изтласкването на унгарците, византийски съюзници, и замяната им с печенегите, български съюзници, свидетелства за създаването на един траен съюз, който изворите ще потвърдят по-късно през 917 г.

¹⁶ **Димитров, Д.** Византия между Изтока и Запада. София, 2014, с. 61.

¹⁷ **Павлов, Пл.** За ролята на номадите..., с. 105-106.

Няма достатъчно извори, които да ни представят в подробности условията на българо-печенежкия съюз от 896 г., но от известното ни, можем да си представим нещата по следния начин. Печенегите отскоро се намират в Северното Причерноморие, където създават проблеми най-вече на Византия. Маджарите, също са скорошни съседи на Българската държава и биват привлечени от ромеите за съюзници. Напълно логично княз Симеон се възползва от другите номади – печенегите. Но те не са използвани във военните действия срещу унгарците южно от река Дунав. Използвани са при прогонването на последните от реките Днестър и Дунав на запад. Вследствие на което печенегите получават нови територии, където да живеят, територии близки и вероятно зависими от българския владетел. Най-вероятно при движението си на запад и установяването си между Днестър и Дунав, както унгарците, така и печенегите заемат поне частично български територии¹⁸. От тези нови поселения, те се нуждаят, защото отново са изтласквани от узи и хазари в Северното Причерноморие¹⁹. В замяна на военна помощ печенегите получават земи. Симеон заменя унгарците със свои съюзници. Действията му са напълно логични и много приличат на политиката, която Византия води от векове със заселване на федерати по границите си. Според Иван Божилов печенегите са използвани от княз Симеон по-скоро като наемници, като тяхното заплащане е разграбването на маджарските селища²⁰. Също така, той смята, че печенегите не се заселват на мястото на унгарците, а се изтеглят обратно на изток от Днестър, тъй като Константин Багренородни пише, че маджарите заварили опустошената си земя²¹, т. е. когато се връщат от похода печенегите не са там. Дори и непосредствено след това опустошаване печенегите наистина да се изтеглят, то знаем, че когато Константин Багренородни пише своя труд, те живеят в бившите унгарски земи.

За границата между българи и печенеги откриваме сведения отново в Константин Багренородни. Той описва, че печенежки племена живеят както „*оттатък*“, така и „*отсам*“ река Днестър, като тези, които са отсам Днестър си граничат с България и са „на половин ден път“ от нея. Той пояснява също, че в областта „...*отсам Днестър обърната към България, до бродовете на същата река има запустели крепости...*“²². От това

¹⁸ **Тъпкова-Заимова, В.** Долни Дунав – гранична зона на Византийския запад. София, 1976, с. 22.

¹⁹ **Драгов, Ив.** Печенегите..., с. 391.

²⁰ **Божилов, Ив.** България и печенезите (896 – 1018 г.). // Исторически преглед, 1973., 2, с. 41.

²¹ Пак там, с. 41, Бел. 28.

²² **Константин Багренородни.** За управлението на държавата. // ГИБИ. Т. V. Съст. М. Войнов, Ив. Дуйчев, Л. Йончев, П. Тивчев, В. Тъпкова-Заимова, Г. Цанкова-Петкова. София, 1964, с. 213.

разбираме, че печенегите живеят съвсем близо до североизточната граница на България, като запустелите крепости подсказват, че между двата народа най-вероятно има някаква незаета нарочно буферна зона.

След войната 896 г., печенеги и маджари запазват сравнително добри отношения. Известно е, че Византия се опитва да използва маджарите срещу печенегите, които вредят на византийските владения в Крим, но унгарците категорично отказват с аргумента, че не могат да победят многобройните и силни печенеги²³. В следващите десетилетия между маджари и печенеги се осъществяват династични бракове²⁴.

По всяка вероятност съюзът на Симеон с печенегите не е временен, а остава в сила и в бъдеще. Следващите им съвместни действия са в началото на X век, около 901 г., като отново общ противник са унгарците. За такива действия е известно от Унгарския аноним, писан за крал Бела III, през XII век. Този извор е твърде дискуссионен – анонимният автор е представил сведения за най-ранната история на маджарите, но в текста присъстват редица неточности, които правят текста изключително труден за интерпретиране. Известието, което ни интересува е за българския господар Глад, който управлява някаква териториална единица с център Видин, вероятно комитат²⁵, и воюва срещу унгарците с помощта на печенегите. Военните действия се водят около Оршова и маджарите излизат победители, но все пак Глад успява да запази част от владенията си, северно от Дунав²⁶. Унгарският аноним обаче не предоставя възможност за сигурно датирание – различните изследователи датират описаните събития в широк отрязък от време – по времето на княз Симеон, по времето на цар Петър или дори скоро преди написването на творбата през XI – XII век²⁷. Освен неясната датировка на събитията в самия Аноним там, където се разказват събитията свързани с въпросния Глад, не се споменават печенеги, а кумани²⁸. Ако се доверим на Христо Димитров²⁹ и на Георги Атанасов³⁰, които смятат, че Унгарският аноним действително разглежда период непосредствено след установяването на маджарите в Панония, то тази помощ, която печенегите оказват на Глад, показва трайността на съюза постигнат няколко години по-

²³ Драгов, Ив. Печенегите. ..., с. 396.

²⁴ Пак там, с. 397.

²⁵ Атанасов, Г. Човешкият патенциал..., с. 134.

²⁶ Андреев, Й., Ив. Лазаров, Пл. Павлов. Кой кой е в Средновековна България. София, 2012, с. 152.

²⁷ Димитров, Хр. Българо-унгарски отношения през Средновековието. София, 1998, с. 46-49.

²⁸ The Gesta Hungarorum of Anonymus. The Anonymous Notary of king Bela: a translation by Martyn Rady. – *Slavonic and East European Review*, Vol.87:4 (2009), p. 17.

²⁹ Димитров, Хр. Българо-унгарски отношения..., с. 54.

³⁰ Атанасов, Г. Човешкият потенциал ..., с. 134.

рано. Използването на печенежки военни части като наемници от българите се превръща в трайна практика.

За следващото над десетилетие липсват сведения за контакти между българи и печенегите. Но печенегите отново се появяват по страниците на изворите при поредното влошаване на българо-ромейските отношения непосредствено преди битката при река Ахелой през 917 г.

Преди да се стигне до тази небезизвестна битка, с години напрежението между цар Симеон и регентите на малолетния император в Константинопол расте. Ромеите се опитват да създадат коалиция, която да разгроми българския владетел и да сложи край на стремежите му към византийската столица. През април 917 г. на съвет в Константинопол е решено печенегите да бъдат привлечени в коалиция срещу Симеон³¹. За преговори с печенегите свидетелстват няколко хроники, една от тях е тази на Продължителя на Теофан. Там четем следното: *„Тъй като българинът Симеон опустошавал Тракия, то императрицата и управниците били загрижени как да възпрат неговата дързост. Тогава Йоан Вогас поискал да го направят патриций, като обещал, че ще доведе против него печенегите. Молбата му била задоволена. Той взел дарове и заминал за земята на печенегите. Тъй като печенегите се съгласили да преминат Дунав и да започнат война против Симеон, Йоан Вогас сключил договор с тях, взел оттам заложници и ги довел в столицата, като печенегите се съгласили да преминат оттам и да се бият със Симеон“*³². Описанието представя сключването на този договор с печенегите и ясно виждаме, че основна роля за привличането им са имали даровете. Мисията на Йоан Вогас се датира между април (когато на съвет в Константинопол е решено да се състави коалиция срещу България) и 20 август 917 г., когато е битката при Ахелой³³.

Оказва се, обаче, че усилията на Йоан Вогас не дават очаквания резултат и когато през август 917 г. Византия има нужда от помощ, печенегите не пристигат. Причината, отново според Теофановия продължител, е представена така: *„Патрицията Роман, друнгарий на флота, бил изпратен с цялата флота в река Дунав, за да помага на Лъв Фока, а също и Йоан Вогас, за да доведе печенегите, както се каза. Когато друнгарият Роман заповядал на печенегите да преминат реката, за да помагат на*

³¹ **Димитров, Христо.** България и номадите до началото на IX век. Пловдив, 2011, с. 197.

³² **Продължителят на Теофан.** Хронография. // ГИБИ. Т. V. Съст. М. Войнов, Ив. Дуйчев, Л. Йончев, П. Тивчев, В. Тъпкова-Заимова, Г. Цанкова-Петкова. София, 1964, с. 127.

³³ **Божилков, Ив.** България и печенезите..., с. 45.

*Лъв Фока против българите, между Роман и Йоан избухнали караници и спорове. Когато ги видели, че се карат и враждуват помежду си, печенегите се завърнали в земите си*³⁴. Ако приемем, че конфликтът между Роман Лакапин и Йоан Вогас е действителен, дали това е достатъчно да откаже печенегите от участието им в война, за което са получили дарове, и вероятно по време на войната могат да си осигурят още? По правилно е да се търси друга причина за отмятането на печенежките вождове от поетите задължения.

Както стана ясно, от дотук изброените сведения за контакти между Симеон и печенежките вождове, съюзът на българския владетел и номадите едва ли се изразява само в използването на печенежки наемници. Трайното настаняване на номадите по североизточната българска граница със съгласието на Симеон, не отговаря на положението, което биха имали едни наемници. Най-вероятно съюзът осъществен още в края на IX век е траен, и печенегите имат постоянното задължение да оказват военна помощ на българския владетел, който им е осигурил земи за заселване. За наистина стабилния съюз с печенегите свидетелства и константинополския патриарх Николай Мистик в писмо до цар Симеон, писано скоро след битката при Ахелой. Патриархът предава думите на константинополските управници, според които Вогас, стратегът на Херсон, многократно информирал ромеите за опитите на българите да привлекат печенегите за съюзници: *„...българите полагат голямо старание да привлекат също и печенезите, и някои други народи и племена по онези места за нападение и война против ромеите... при тях (печенезите) не веднъж, не два пъти, но много пъти били изпрацани пратеници от България да ги подканят да се съюзят с тях. И тази работа е постоянна грижа на българите, така че те се стремят да свържат чрез бракове децата си и да установят съюз с печенегите*³⁵. Изразът „постоянна грижа“ и ясно посочените сродявания между българи и печенеги показват, че последните в никакъв случай не са съюзници/наемници при нужда, а са постоянен ресурс, с който цар Симеон разполага. А относно сродяванията, Г. Атанасов свърза българската дума баджанак с един от вариантите на печенег³⁶, което допълнително свидетелства в полза на това колко важен и дълготраен и бил съюзът с печенегите и тяхното присъствие в българската политика.

³⁴ Пак там, с. 129.

³⁵ Писмо на цариградския патриарх Николай Мистик до цар Симеон Велики № 7 (края на август – началото на септември 917 г.). // Българският Златен Век. Сборник в чест на цар Симеон Велики (893 – 927). Съст. В. Гюзелев, И. Илиев, К. Ненов. Пловдив, 2015, с. 404.

³⁶ **Атанасов, Г.** Човешкият потенциал..., с. 135.

Когато настъпва моментът на битката печенегите по-всяка вероятност участват на страната на цар Симеон. Това е засвидетелствано в няколко извора. Единият е „Чудото на св. Георги“, където е разказана историята на попадналия в български плен Георги – син на Лъв Пафлагонски. Според изследователите на текста, най-вероятно „Чудото“ има за основа реални събития и въпросния Георги може би попада в плен именно по времето на Ахелойската битка. Там присъства следния пасаж: „... надигнали се с преголяма сила срещу нас, християните, народите на Запада, сиреч българите, угрите, скитите, мидите, и турките, та не само опустошили близките тям области, но щели да разорят и нашия царстващ град...“³⁷. Този разказ се отъждествява с коалицията, с която участва цар Симеон в битката при Ахелой и последвалото настъпление в посока на византийската столица. Макар да не е споменато наименованието печенегите, по всяка вероятност то може да се открие в използваните „турки“ или „скити“.

Допълнително в полза на тази хипотеза в по-старата историография се цитира съчинението на арабския пътешественик Ал-Масуди, който описва битка до крайморски град, наречен Валандар. Неговото описание съвпада с известното за битката между Симеон и съюзниците му срещу Византия през 917 г. Ал-Масуди описва четири народа, които побеждават ромейската армия. Ив. Божилов смята, че арабският текст, макар поместен не в 917 г., а в 932 г.³⁸, трябва да се свърже с победата на Симеон при Анхиало и последвалия поход на юг, и също така, че печенегите са сред описаните съюзници на българския цар³⁹. Според арабският текст въпросният град Валандар се намира на границата между Рум (Византия) и четирите тюркски племена. Разглеждайки Анхиало, той може да се нарече граничен град между България и Византия през 917 г. Допълнително в подкрепа на хипотезата си той посочва приликите в географското описание – градът, описван от арабския автор се намира в близост както до море, така и до планина, това описание добре приляга на Анхиало⁴⁰. Но подобно местоположение може да се свърже с много други градове, затова и Валандар често е отъждествяван и с Девелт, и с Адрианопол и с други градове⁴¹. Освен приликите в географската описание на Валандар и Анхиало, като аргумент за тяхното отъждествяване се посочва и описанието на сражението като изключително кръвопролитно, както и описанието на

³⁷ Чудото на св. Георги. // ГИБИ. Т. V. Съст. М. Войнов, Ив. Дуйчев, Л. Йончев, П. Тивчев, В. Тъпкова-Заимова, Г. Цанкова-Петкова. София, 1964, с. 61.

³⁸ **Божилов, Ив.** България и печенезите..., с. 49.

³⁹ **Божилов, Ив.** България и печенезите..., с. 48-49.

⁴⁰ **Божилов, Ив.** България и печенезите..., с. 50.

⁴¹ **Кръстев, Кр.** Арабски извори за битката при Валандар (X век). // Bulgaria mediaevalis. V. 4-5/ 2013-2014. Studies in honour of Professor Vassilka Tapkova-Zaimova. Sofia, 2014, с. 54.

последвалия след боя поход в посока Константинопол. Въпреки приликите, в по-новата историография арабският текст за Валандар не се смята за свързан с битката при Ахелой⁴².

След като печенегите са под Симеоновите знамена при Ахелой, техният отказ да тръгнат с Йоан Вогас става още по-ясен. Проличава и характера на техния съюз с България. Дори и не всички печенежки племена да са били тясно обвързани с Преславския двор чрез династични бракове, то явно обвързването е било достатъчно, за да се лиши Византия от възможността да използва номадите за свои съюзници. Византийските опити да се привлекат печенегите, най-вече случая на Йоан Вогас, разчитат изключително на подаръците. Българската дипломация предприема друго – решаващи най-вероятно са сключваните бракове между българската и печенежката върхушка. Оказва се, че българският метод е по-успешен. Чрез сродяването си със знатни български родове печенегите се чувстват равностоен партньор в съюза⁴³. Освен това, явно, религиозните различия не са пречка, тъй като, когато пише за тази практика самият константинополски патриарх Николай Мистик не изказва никакви притеснения⁴⁴.

Може да се предположи, че изпращаните в България печенежки принцеси са покръствани, а българските знатни девойки, омъжили се за печенеги, най-вероятно са оставали християнки и в новото си езическо семейство. Те не само са запазвали християнската си религия, но също може би са се опитвали и да я представят пред новите си познати. Тези разсъждения, макар и напълно хипотетични, могат да ни накарат да си зададем въпроса дали българските съпруги на печенежката аристокрация не са имали и някакви допълнителни задължения в новата си родина. Добре известни са книжовните и религиозните занимания на цар Симеон. Напълно възможно е неговото влияние в земята на печенегите да е имало за цел и постепенното им християнизирание и приобщаване към България. Не е трудно да си представим, че българките, изпращани в печенежката земя са били натоварени и със задачата да

⁴² В последно време Красимир Кръстев разглежда подробно въпросното съчинение, както и други арабски извори, също разказващи за битката при Валандар и убедително доказва, че по-приемливо е отъждествяването на Валандар с Адрианопол, а конкретната битка трябва да се свърже с унгарските нападения във Византия през 934 г. – Вж. **Кръстев, Кр.** Арабски извори за битката при Валандар (X век)...., с. 55.

⁴³ **Георгиева, С.** Брачната дипломация на българския владетел Симеон Велики. // Симеонова България в историята на Европейския югоизток: 1100 години от битката при Ахелой. Т. I. Съст. Н. Кънев, А. Николов. София, 2018, с. 235.

⁴⁴ Писмо на цариградския патриарх Николай Мистик до цар Симеон Велики № 7..., с. 404.

представят християнството на тези езичници и постепенно да направят опит за приобщаването им към българската културна общност.

За бързото приобщаване на печенегите към християнството говорят и някои археологически находки от българските земи, отнасящи се до X и началото на XI век. Тогава печенежки групи се заселват в днешна Североизточна България. Откриваните печенежки некрополи показват, че печенегите в този по-късен период са християни. Пример в това отношение е некрополът край с. Одърци, Добричко⁴⁵, както и некрополът край източната порта на Плиска, макар и той да не е категорично определян като печенежки⁴⁶. Гробовете от тези некрополи показват християнско население, което е запазило част от езическите си традиции като например полухокерното погребение⁴⁷.

Необходимо е да се каже, че съществуват и сериозни аргументи в полза на твърдението, че печенегите не участват на страната на цар Симеон в битката при Ахелой. Такова мнение защитава Тома Томов, според когото в тази война печенегите са византийски съюзници, макар че фактически не успяват да се включат в бойните действия⁴⁸. Според него, няма достатъчно извори, за да се твърди, че печенегите са на страната на Симеон. Пламен Павлов допълва аргументите с характерната за номадите сезонна помощ⁴⁹ – битката при Ахелой се разиграва през август, когато повечето трева е прегоряла. Съответно печенеги, ако такива все пак са участвали на българска страна, не са имали възможност да осигурят паша на животните си, затова и да са взели участие техните контингенти са били малобройни.

Печенежкото присъствие в българо-византийските отношения не приключва след битката при Ахелой. През 922 г. печенегите откриваме в едно от писмата на патриарх Николай Мистик до цар Симеон. Текстът гласи: *„Чуй, любими сине, защо сега съм уязвен от още по-силна болка. Защото, доколкото мога да разбера, поради императорското старание да се противопоставя срещу вашата власт и твоя народ, се подготвя или пък ще се подготви твърде силно раздвижване на русите и заедно с тях на печенезите, а още и на аланите и на западните турки, които всички*

⁴⁵ **Дончева-Петкова, Л.** Данни за ново средновековно селище край с. Одърци, Добричко. // Приноси към Българската археология. Т. VIII. В памет на Ирина Щерева. София, 2018, с. 136.

⁴⁶ **Димитров, Я.** Църква и некропол във външния град на Плиска (X - XI век). // Плиска-Преслав. Т. VII. Шумен, 1995, с. 51.

⁴⁷ **Димитров, Я.** Църква и некропол във външния град на Плиска (X - XI век) . . . , с. 45.

⁴⁸ **Томов, Т.** Няколко щрихи към Ахелойската битка. // Симеонова България в историята на европейския югоизток. 1100 години от битката при Ахелой. Т. I. София, 2018, с. 67-68.

⁴⁹ **Павлов, Пл.** За ролята на номадите..., с. 106.

се споразумели и са започнали война срещу тебе⁵⁰. Патриархът използва назидателен тон, с който да заплаши българския цар и да го откаже от противоборството с империята. Видимо от текста е, че тази предполагаема коалиция и фактът, че Николай Мистик издава планове на императора, трябва да покажат константинополския патриарх в толкова желания от него образ на приятел на Симеон милеещ за добри отношения между двете християнски държави. Но в същото време той опитва и да изплаши Симеон с последствията. Промяната на тона в заплашителна посока проличава още по-ясно по-нататък в текста на писмото: *„Знай, повтарям, че ако що годе правилно съм разбрал смисъла на царското движение срещу вас, то те няма да престанат да подбуждат за вашето погубване всеки народ – нито турците, нито аланите, нито печенезите, нито русите или други скитски племена – дотогава, докато последните не изтребят до крак българския народ. Не виждам защо трябва да се съмнявам в предположението си, че тяхната всекидневна усърдна работа няма да се осъществи на дело“*⁵¹. Последното изречение все пак издава патриарха – коалицията все още не е готова. Факт е, че Роман Лакапин наистина полага постоянни усилия да състави обширен съюз срещу Симеон, в който да включи унгарци, сърби и други. Известни са успехите му, макар и временни, сред сърбите.

Но наистина ли печенегите биха участвали в подобна коалиция, насочена срещу България? На първо място, трябва да се спомене, че печенегите не са единен народ, подвластен на един единствен господар. Те са разделени на племена, както казва Константин Багренородни – осем племена, четири отатък Днепър и четири отсам⁵². В контакт с България са най-вече четирите племена на десния бряг на реката. От по-горе описаните събития, и най-вече брачната политика на Симеон, оставаме с впечатлението, че печенегите са стабилни съюзници на българите и не биха могли да изменят на Симеон, като се включат в коалиция срещу него. Доказателство за това виждаме в събитията през 917 г., когато те се отказват от уговорката с ромеите и се бият на страната на България при Ахелой. Но тези верни печенеги, сродени със Симеоновите първенци не са всички печенеги. Напълно възможно е Роман Лакапин да е ориентирал усилията си към племената, които не са в съюз с българския цар, може би тези отвъд Днепър.

⁵⁰ Писмо на цариградския патриарх Николай Мистик до цар Симеон Велики № 21 (922 г.). . . . , с. 441.

⁵¹ Пак там, с. 442.

⁵² **Константин Багрянородный**..., с. 36.

До по-голяма яснота може да се достигне, ако разгледаме някои от другите потенциални византийски съюзници, които патриархът изброява. Например, русите са споменати като част от тази коалиция. Но с какво се занимават те през 922 г.? На първо място, трябва да споменем, че отношенията руси-печенегите не са никак приятелски. През 920 г. е първото голямо спречкване между двата народа, а причината е контролираното от печенегите корабоплаване по река Днепър⁵³. Русите на княз Игор са твърде заети да поддържат контрола си над племената, които им плащат данък⁵⁴ и се оказват недостатъчно силни, за да изместят печенегите от важната река. Малко вероятно изглежда русите да участват във византийската коалиция точно в този период и да се бият рамо до рамо именно с печенегите.

Като оставим този неразрешим въпрос настрана, остава все пак питането доколко реална е тази коалиция, за която говори патриархът? Няма известия през 922 г. печенегите, или някои от другите изброени народи, да нападнат българските земи. Напротив, Симеон настъпва на югоизток, превзема Одрин за втори път, опустошава околностите на Константинопол⁵⁵. През 923 г. са налице вече известни успехи на ромейския император при привличането на сръбския княз Павел Бранович. Но отново печенегите не се появяват. Предвид целите, които си поставя Николай Мистик, пишейки писмата си до цар Симеон, не изглежда невъзможно той напълно съзнателно да отправя заплахи, съдържащи неверни твърдения. В опитите си да стресне Симеон патриархът е принуден да изброи всички възможни съюзници на ромейския император и да опише колко страшно би могло да стане за българите. Дали в действителност са водени преговори с печенегите за влизането им в коалиция срещу България и какви са били техните нагласи е трудно да се каже, но в следващите години печенегите не са част от византийските сили и не нападнат Симеон. Споменаването им в писмата на константинополския патриарх си остава или просто празна заплаха, или известие за поредна неосъществена амбиция на Роман Лакапин на дипломатическата сцена.

В заключение на казаното дотук, печенегите след появата им в края на IX век остават трайна величина във външнополитическите сметки на цар Симеон. Като безспорен успех може да се отбележи тяхното трайно спечелване като съюзници не само чрез подаръци, а чрез изграждане на дълготрайни отношения на базата на предоставените от българския владетел територии за заселване и редовно сключваните

⁵³ **Андреев, Й. А. Андреев.** Великите князе, царете, императорите на Русия. Велико Търново, 2016, с.18.

⁵⁴ **Моряков, В.** История на Русия (IX – XVIII). Т. I. София, 2007, с. 41.

⁵⁵ **Лешка, М.** Симеон Велики и Византия. София, 2017, с. 220-221.

династически бракове. Както казва самият патриарх Николай Мистик съюзът с печенегите е „постоянна грижа“ на българите и това се отплаща. Печенегите служат като един допълнителен контингент за българската войска, когато се наложи. Тяхната помощ, дори и сезонна и не особено многобройна, се оказва полезна не само за цар Симеон, но и за много от неговите наследници. Създадените отношения не са просто между наемници и някой, който плаща, а представляват дълготрайно обвързване, изгодно и за двете страни. Именно при Симеон се създава традицията номадите по североизточната граница да бъдат привлечани и използвани като съюзници.

BULGARIAN-PECHENEG RELATIONS DURING THE RULE OF PRINCE / KING SIMEON (893 - 927)

Donika Penkova

In the end of the 9th century new nomads show on the European political scene. These are the Pechenegs and the Madzhars. The Pechenegs are noticed by the Bulgarian ruler Simeon (893-927) as a good opportunity to use against the madzhars. Since the first alliance between Bulgarians and Pechenegs against madzhar, pechenegs become an important part of Simeon`s foreign policy and are often used against Madzhars in the beginning of the 10th century and as help in the battle of Aheloy against byzantines in 917. The alliance between Bulgaria and the nomads stays permanent and pechenegs are used also by tsar Simeon`s heirs.